

A jog védőháló vagy fenyegetés?

Jelenlegi és leendő tanárok, valamint diákok vélekedése a jogról

A tanulmány egy tanárok, tanárjelöltek és tanulók körében végzett kutatás eredményeiről számol be. Ezek az eredmények a minta nagysága okán nem tekinthetők általános következtetések levonására alkalmasnak, de felhívják a figyelmet a téma szélesebb körű kutatásának szükségességére azzal, hogy rávilágítanak arra, hogy a jog feltehetően nem tölti be tényleges funkcióját az iskola világában.

Kiindulópontok

Fukuyama (2020) a koronavírus-világjárvány kitörésének napjaiban, de még pandémiává szélesedése előtt fogalmazta meg az új évtizeddel kapcsolatos aggodalmait, válaszolva, hogy a 21. század harmadik évtizedére a világban végbemenő egyik radikális változás a korábbi keretek eltűnése, képlékennyé válása lesz. Az egyik ilyen, Fukuyama szerint szétfeszítő keret a jog. A drámaian gyorsuló technikai-technológiai fejlődéssel párhuzamosan alakulnak át az egyéni és kollektív szokások, változik a társadalom, és az átalakulás dinamikája szétfeszíti a korábbi kereteket. A jogalkotás erre vagy tudományosan kiérlelt választ próbál meg adni, ebben az esetben azonban a jogszabályi keret egyre távolabb kerül a valóságtól; vagy megkísérli a kodifikációval követni a változásokat, amelyek a jog kiszámíthatatlanságához és gyenge minőségű – nem érthető, (ön)ellentmondásokkal terhelt, diszfunkcionális – jogszabályokhoz vezetnek.

A technikai-technológiai és társadalmi változások mindegyike kihat az egyénre, így a gyermek- és fiatalkorú személyekre is, azonban néhány közülük közvetlenül is súlyos következményekkel jár. Az egyik ilyen a család szerepének megváltozása. A korábban együtt élő többgenerációs nagycsaládok mikroközösség bomlottak, a szülőkre hárul a gyermeknevelés családi részének szinte teljes egésze, miközben jelentős az egyszülős családok aránya, a megélhetésért folytatott küzdelem pedig életszínvontól függetlenül megnöveli a munkával (távol) töltött idő arányát (Vörös és Kovács, 2013; KSH, 2016, 2020). A másik két jelenség a globalizáció és a digitalizáció, amelyek térben és időben gyorsítják fel az információáramlást. A gyermekek gyorsan és szinte kontrollálatlanul jutnak információhoz, adathoz, tartalomhoz, és ami még veszélyesebb: osztanak meg ilyeneket magukról, másokról. Miközben erre magától értetődő válaszként a digitális tudatosság fejlesztése kerül előtérbe, kevesebb szó esik annak a jogi tudatosságtól való elválaszthatatlanságáról. Mindezen jelenségeket a koronavírus-világjárvány felnagyította, részben rámutatva a jelenkori társadalom sérülékenységére, a digitalizációnak való kiszolgáltatottságra és az itt megjelenő társadalmi különbségekre. Akinek nem voltak megfelelő eszközei, akik nem rendelkeztek internet-eléréssel, kimaradtak az iskolából (Hermann, 2020; Kovács Sztikay és mtsai, 2020).

A társadalmi különbségek jellege és minősége változásának következtében megdőlni látszik Gibson és Caldeira (1996) elmélete, miszerint a szocio-demográfiai változók túlnyomó többsége és a jogi attitűdök között nincs összefüggés. Ezzel szemben a szocio-demográfiai háttér mint háttérváltozó befolyásolja a joghoz való viszonyt, ha egyes részjogterületi attitűdöket vizsgálunk. Jól mutatja ezt a szintén a pandémia idején készült felmérés, amely szerint miközben a járvány súlyosan érintette a hazai hátrányos és halmozottan hátrányos térségek és családok gyermekeinek tanuláshoz való jogát, pont a leginkább rászoruló családok, szülők nem voltak tudatában annak, hogy segítséget kell kérniük és tudnak kérni (Engler, 2020). Látható az is, hogy ha az eltérő társadalmi helyzetekben lévő szülők esetében e kompetenciák jelentősen eltérő szintűek, akkor a család erősen befolyásolja a gyermek ezirányú készségeit, vagy éppen kifejezetten általa sérülnek a gyermek jogai. Korábbi hazai kutatások (Rónay és mtsai, 2021; Rónay és Fazekas, 2020) felhívták a figyelmet arra, hogy a bemutatott körülmények között kiemelt igénnyé válik, hogy a gyermekek, fiatalok ismerjék és értsék jogait és kötelezettségeiket, s azokkal tudjanak élni. Rónay és munkatársai (2021) szerint – az említett átstrukturálódás eredményeképpen – a joghoz való viszony formálódását ma már befolyásolják a szocidemográfiai változók. A digitalizáció – részben az infrastrukturális háttér és különösen a digitális készségek, a jogosultsággal összefüggő digitális (felhasználói) tudatosság terén – mélyíti a különbségeket. Ezt a tendenciát a pandémia felerősítette (Engler, 2020; Jakab, 2020), főleg a hátrányos helyzetű családokban. Következésképpen a szocio-demográfiai háttér jelentőséggel bír a joghoz való viszony tekintetében is, amely egyenlőtlenségek kiküszöbölése szintén az iskola feladata (lenne) (Rónay és Matyasovszky-Németh, 2022).

A technikai-technológiai és társadalmi változások mindegyike kihat az egyénre, így a gyermek- és fiatalkorú személyekre is, azonban néhány közülük közvetlenül is súlyos következményekkel jár. Az egyik ilyen a család szerepének megváltozása. A korábban együtt élő többgenerációs nagycsaládok mikroközösségé bomlottak, a szülőkre hárul a gyermeknevelés családi részének szinte teljes egésze, miközben jelentős az egyszülős családok aránya, a megélhetésért folytatott küzdelem pedig életszínvonalától függetlenül megnöveli a munkával (távol) töltött idő arányát (Vörös és Kovács, 2013; KSH, 2016, 2020). A másik két jelenség a globalizáció és a digitalizáció, amelyek térben és időben gyorsítják fel az információ-áramlást.

A kutatás célja és a kutatási kérdések

A kutatást megalapozó kérdéseink kiindulópontja az volt, hogy a mindennapokat átszövő erkölcsi-társadalmi és jogi normák olyan komplex viszonyrendszert alkotnak, amelyben az általános erkölcsi közfelfogást alkotó fogalmak jogi tartalommal bővülnek, adott esetben módosulnak és a jogi szabályozásban öltönek testet. Ez a jogi szabályozás – ahogy ezt az előzőekben bemutatuk – nem könnyen érthető és befogadható. Ezért indokolt áttekinteni, hogy a pedagógusok és a tanulók miként vélekednek az iskolai jogokról. Erre vonatkozóan hazai viszonyok között ismereteink szerint célzott átfogó kutatás nem

volt, így széleskörű ismereteink sincsenek. Az alábbiakban egy olyan kismintás ($n = 39$) kutatás eredményeit mutatjuk be, amely támpontot ad ahhoz, hogy valamilyen képet kapjunk minderről. Ugyan a minta nagysága nem alkalmas arra, hogy a teljes populáció tekintetében reliábilis következtetéseket levonjunk, okkal feltételezhetjük, hogy a kapott eredmények szélesebb mintán is hasonló mintázatot mutatnak.

A kutatás célja tehát az volt, hogy egy későbbi átfogó felmérést megalapozandó, egy-fajta pilot jelleggel betekintést kapjunk a tanárok, tanárjelöltek és tanulók jogról alkotott képéről, joghoz való viszonyulásukról, felmérjük a jogról való vélekedésüket és attitűdjeiket olyan esetekben, amikor az általános norma (erkölcsi parancs) és a jogszabályi rendelkezés iránya nem esik egybe vagy a kettő kifejezetten ütközik.

Kutatási kérdéseink a következők voltak:

1. Mennyiben ismerik a pedagógusok és pedagógusjelöltek a tevékenységüket szabályozó jogszabályokat?
2. Mennyiben tartják fontosnak a jog szerepét működésük szempontjából?
3. Mi a viszonyuk a joghoz?
4. Az iskola világának szereplői (tanárok és tanulók) konkrét esetekben miként döntenének, mennyire alkalmazzák vagy mellőzik a jogi kereteket, illetve felismerik-e a jogi relevanciát?

Ennek alapján alaptézisünk az volt, hogy szükséges lenne, hogy az iskola résztvevői (későbbi kihatással a társadalomra) jogi kultúrával éljék meg a valóságot. Nelken (1997) hivatkozik Blankenburg és Bruinsma (1991) meghatározására, amely mentén a jogi kultúrát olyan eltérő elemek összességéként értelmezzük, melyben a jogi normák, jogintézmények legfontosabb jellemzői, illetve a jogkövetésre vonatkozó társadalmi viselkedés megjelenik a jogi és nem jogi személyek tudatában.

Kutatási dizájn és minta

A kutatás kutatásetikai engedéllyel rendelkezett (2020/397). A kutatás két szakaszból állt. Mivel összetett társadalmi problémára reflektáltunk, a kutatás olyan kvalitatív módszert kívánt meg, melynek fontos eleme, hogy több tudományterület keresztezése mentén alakult ki: a jogszociológia és a neveléstudomány eszköztárát alkalmazva, ezek diszciplínái között olyan attitűdmérést alkalmaztunk, mely a tanárok és diákok joghoz fűződő viszonyát térképezte fel. A kutatásban használt alapfogalmak tisztázását ezért is tartottuk kiemelten fontosnak. Amint a társadalmi közfelfogásban elvárásként létező erkölcsi norma megszegése következményekkel is járhat, elérkezünk az etika fogalmához (Rónay, 2018). Józsa (2015. 80.) megállapítása szerint „az etikai normák szerepe ott kezdődik, amikor a jogi normák hatóereje befejeződik”, ugyanakkor a jog és etika együttes érvényesülése lehetséges. A kutatásunk első fázisában található szituatív kérdések, illetve a második rész fiktív esetelemzése mind olyan szituációkat reprezentálnak, ahol ez az együttes érvényesülés nem vagy csak nehezen hozható működésbe.

A kutatás során Bartha és munkatársai (2020) ehhez kapcsolódó munkájára támaszkodva a munkadefiníció az volt, hogy a jogi kultúrának alapvető komponense azon jogfelfogások fogalma, amelyek az állampolgároknak a jog jelenségéhez való közelítéséről mutatnak mintázatokat és attitűdöket (Bartha, Fekete és Gajduschek, 2020). Azaz a jogi kultúra részeként tekintendő minden, ami valamiféle jogi viszonyról számol be – jelen esetben attitűdmérések segítségével.

Az első szakaszban egy 16 elemes Qualtrics kérdőív töltötték ki tanárok és tanárjelöltek a jogi jelenségekhez fűződő viszonyának feltárása érdekében, kitérve a jogról való ismeretszerzés fontosságának és módjának kérdéskörére is. A kérdőív nyitott kérdéseket

és Likert-skálán értékelhető kérdéseket is tartalmazott korábbi tapasztalataik, elvárásaik és iskolajogi magabiztosságuk vonatkozásában. A tanárok különböző fenntartóhoz tartozó eltérő iskolákból kerültek ki, a tanárjelöltek azonban azonos egyetem végzéséhez közeli évfolyamának hallgatói voltak. A kérdőívet több száz válaszadó részére küldtük ki, közülük mintegy 80-an kezdték meg a kitöltést, 36-an azonban nem fejezték be. A kérdőív személyes adatot nem gyűjtött, az egyedüli személyes információ a válaszadó státuszára vonatkozott: tanárjelölt vagy tanár. Előzetes tájékozódásunk alapján a tanárok igényével összhangban a végleges kérdőív nem tartalmazott arra vonatkozó kérdést, hogy a kitöltő milyen fenntartású intézményben tanít.

A második szakasz öt, diákok, tanárok és tanárjelöltek alkotta fókuszcsoportban valósult meg: 10 fővárosi gyakorlógimnáziumi közismeretei tárgyat oktató tanár, 10 fővárosi gyakorlógimnáziumi kilencedik osztályos tanuló, 10 tanárjelölt azonos egyetem azonos szakán a szaktárgyi tanítási gyakorlatot követő szakaszban, 10 vidéki szakiskolai és technikumi tanár, és 10 vidéki kilencedik osztályos szakiskolai és technikumi diák. Az itt lebonyolított kutatáshoz szükséges releváns iskolafókuszú jogi attitűdkutatás, valamint ezt segítő mérőeszközök hiányában Bartha és munkatársai (2020) jogi éberség komponensét vizsgáló kutatását vettük alapul. Erre építve Ewick és Silbey (1998) kategorizációja mentén alkottunk, iskolai keretben többek közt a jogtiszteletre, a haszonelvű joghasználatra és jogi elidegenedésre példát hozó három történetet (Joel, Lala és Róza története). Ezekben közös, hogy az iskolai belső szabályozáson túlmutató jogi kérdések is felmerülnek, valamint az egymást követő három történetben egyre súlyosbodik az erkölcsi norma és a jogi parancs közötti feszültség. Az esetek értelmezése, értékelése, a megoldásban a joghoz való viszony feltárása érdekében egy összesen 44 elemes kérdőívet szerkesztettünk. Mindegyik történet megjelent a kitöltők számára, visszaolvasható volt az adott történetre vonatkozó kérdések során. A történetekben iskolai határozat, illetve vonatkozó rendelkezés(rész) is megjelent a jogszabályból, amellyel kapcsolatban az attitűdöt mérni kívántuk.

Joel története a jogtisztelet kérdéskörét hivatott körüljárni: „a diszlexiás tanuló azzal a feltétellel kap felmentést az angol nyelvi vizsga alól, ha rendszeresen látogatja a gyógypedagógust. A tanuló azonban ezt elmulasztja, mulasztását sem a szülő, sem a felmentés feltételéről tudomással bíró gyógypedagógus, sem a szaktanár nem észleli, csak az év végi osztályzás során, amikor utóbbi pedagógus részéről az évismétlésre bocsátás

Róza esetében látszik leginkább a jogi parancs és az erkölcsi norma között megjelenő feszültség kirajzolódni: „a halálos beteg szakiskolai tanulónak feltehetően soha nem lesz lehetősége szakképesítése birtokában munkát végezni, ezért a nevelőtestület megállapodása szerint minden tárgyból legalább elégséges osztályzattal zárják le, hiszen évismétlésre kötelezése esetében – szervezési okokból – az alsóbb évfolyamokban már nem lenne lehetősége a választott szakmáját tanulnia. A matematika szakos tanár ennek ellenére – a tanulmányi teljesítmény szerint egyébként megalapozottan – eltérve a megállapodástól elégtelenül kívánja lezárni a tanulót.” Ebben a helyzetben a korábbi két esetnél is nehezebb „hibást találni”, mégis olyan feszültséget teremtő helyzet alakult ki, ahol a jogszabály nem ad támpontot a helyes döntéshez.

szankciója merül fel.” Az emberi mulasztások, az egyenlőtlen helyzet kialakulása arra sarkalhatják az olvasót mint résztvevőt, hogy a jogot ne tekintse sérthetetlennek.

Lala esete a haszonelvű joghasználatra (vö. Ewick és Silbey, 1998) hozott példát: „a tanulót a pedagógus csaláson éri és ezt szóvá teszi, amin a tanuló rendőr szülője felháborodik, és rágalmazás bűncselekménye miatti felelősségre vonással fenyegetve követel elégtételt gyermeke számára.” Itt a rágalmazás kérdése jelenik meg, amely olyan kihágás, amelyet jogi tartalmától függetlenül a köznyelv is gyakran használ egyébként jogi értelemben nem ekként minősülő magatartásformákra is. Itt már kevésbé egyértelműen azonosíthatók azok, akik a probléma kialakulásáért okolhatók vagy felelőssé tehetőek, hiszen e rövid leírás alapján kell döntést hozni.

Róza esetében látszik leginkább a jogi parancs és az erkölcsi norma között megjelenő feszültség kirajzolódni: „a halálos beteg szakiskolai tanulónak feltehetően soha nem lesz lehetősége szakképesítése birtokában munkát végezni, ezért a nevelőtestület megállapodása szerint minden tárgyból legalább elégséges osztályzattal zárják le, hiszen évisméltésre kötelezése esetében – szervezési okokból – az alsóbb évfolyamokban már nem lenne lehetősége a választott szakmáját tanulnia. A matematika szakos tanár ennek ellenére – a tanulmányi teljesítmény szerint egyébként megalapozottan – eltérve a megállapodástól elégtelennel kívánja lezárni a tanulót.” Ebben a helyzetben a korábbi két esetenél is nehezebb „hibást találni”, mégis olyan feszültséget teremtő helyzet alakult ki, ahol a jogszabály nem ad támpontot a helyes döntéshez.

A megkérdezett tanárjelöltek valamennyien azonos intézmény azonos szakának azonos évfolyamáról valók, a kérdezett tanárok mind közismereti tárgyat tanítanak, a diákok pedig valamennyien kilencedik osztályosok. Jelen kutatásunkban a beérkezett válaszokat nem fókuszcsoporthozként elemezve, illetve összehasonlítva értékeljük; ez egy különálló kutatás részét képezi. Minthogy az adatgyűjtés egy 44 elemes Qualtrics-kérdőívvel valósult meg, a diákoktól, tanároktól és tanárjelöltektől érkezett eddigi eredményeket összeségükben értékeljük, bizonyos kérdésekre fókuszálva. Fontosnak tartottuk a szocio-demográfiai változók színességét strukturáltan biztosítani, személyes adatokat azonban a kutatás ezen szakaszában sem gyűjtöttünk. A kitöltés kitétele a beleegyező nyilatkozat elfogadása volt, illetve a megfelelő kategória kiválasztása (gimnáziumi tanár / gimnáziumi diák / tanárjelölt / szakiskola és technikumi tanár / szakiskola és technikumi diák).

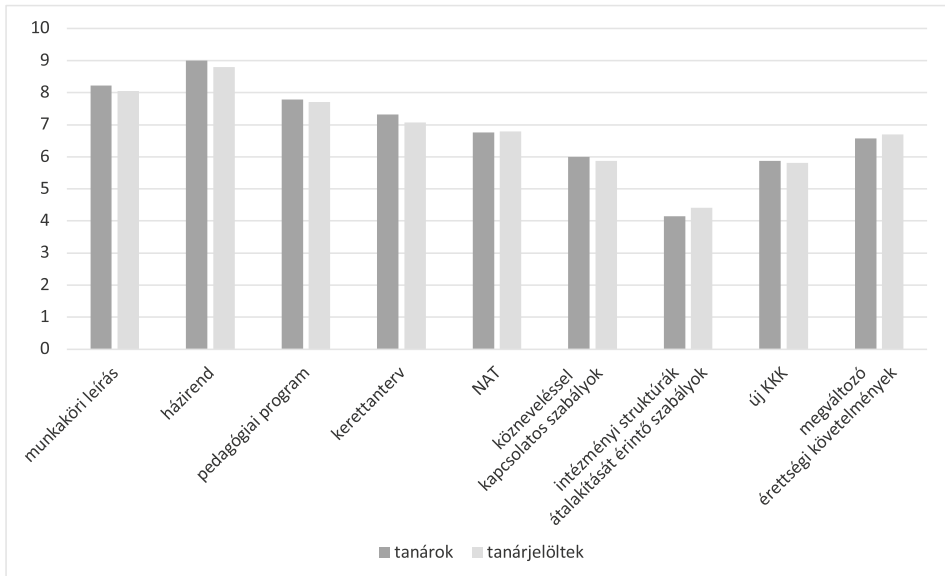
Eredmények

Az előzetes felmérés két tipikus iskolajogi problémára irányította a figyelmet: lehet-e elégtelent fegyelmezési eszközként használni, illetve közösségi oldalakon diákokkal készült képet megosztani. Általános tapasztalat, hogy a pedagógusok és tanárjelöltek érzik vagy tudják, hogy nem helyénvalók az itt vizsgált eljárások, de azt vagy nem minden esetben azonosítják jogsértésként, vagy mégis az egyetlen (hatékony) eszközként tekintenek rájuk, mivel a fegyelmezés során tehetetlennek érzik magukat.

A jogintézmények, amelyekkel kapcsolatos tudásról a kérdőív kérdezett, a következők voltak: munkaköri leírás, házirend, pedagógiai program, kerettanterv, NAT, közneveléssel kapcsolatos szabályok, intézményi struktúrák átalakítását érintő szabályok, új képzési és kimeneteli követelmények és megváltozó érettségi követelmények.

Ahogy az az 1. ábrán látszik, a kitöltők általánosságban a legmagabiztosabbnak a házirendről alkotott tudásukat tartották, ezt követte a munkaköri leírás és a pedagógiai program. Felmerül a kérdés, hogy a tanárok jogi attitűdjét formálni valóban a tanári felkészítésük során lenne-e érdemes, hiszen a már gyakorló pedagógusok esetében nincs olyan rájuk vonatkozó kurrikuláris (továbbképzési) szinten megjelenő szabályozás, amely ennek a készségnek a fejlesztését magában foglalja. Legkevésbé magabiztosnak

bizonyult az intézményi struktúrák átalakítását érintő szabályokról (4,41) és az új képzési és kimeneteli követelményekről (5,82) szerzett tudás elsajátítása.

1. ábra. A különböző iskolai intézmények ismeret a tanárok és tanárjelöltek körében
(Forrás: saját szerkesztés)

Az 1. ábra mutatja, hogy a tanárok és tanárjelöltek szintjén arányosan jelentek meg az eredmények, a közneveléssel kapcsolatos szabályok esetén azonban megcserélődik a magasabb számot mutatók csoportja, majd ezen ponttól ismét arányosan halad. Ennek feltételezhetően oka lehet, hogy a végzett tanárok több átszervezést éltek meg (vö. szakképzés átszervezése, ITM és EMMI), míg a tanárjelöltek egyelőre a jelenlegi rendszer elsajátításában magabiztosabbak.

A kapott eredmények világosan mutatják, hogy mind a jelöltek, mind a tanárok esetében minél közvetlenebbül érinti őket a jogszabályi keret, annál biztosabbnak érzik tudásukat, a jogi kultúra ebben az értelemben egy szükséges rosszként jelenik meg, amelyből csak a magukra vonatkozó, leginkább negatív következmények elkerülését segítő jogszabályok ismerete nyer teret. Bár érzik a hiányosságokat, a tanárok kevésbé igénylik a jogi tudásuk fejlesztését. A témához való viszonyt jól mutatja, hogy a kérdőív kitöltését a több száz megkeresett közül 81 kezdte meg, végül összesen 45 kitöltő fejezte

A kutatás ezen fázisának legfőbb eredménye, hogy mind a képzésben részt vevők, mind a végzett tanárok úgy érzik, hogy szükség lenne az iskola jogi kereteit bemutató kurzusra. A másik jelentősebb eredmény, hogy a megkérdezettek bevallásuk alapján leginkább a házi rendet ismerik, ez arra enged következtetni, hogy a jogi attitűdformálásra a jó eszközök iskolánként eltérőek, nem feltétlenül fentről, formális keretbe szerveződő módon vezethetők be úgy, hogy a jogi kultúra valóban megélhetővé váljon (vö. Dewey [1940] „kreatív demokrácia” elmélete).

be. Az utólagos reakciók is következtetni engednek arra, hogy a témát bizonytalanság övezi, és sokak számára kényelmetlen is.

A kutatás ezen fázisának legfőbb eredménye, hogy mind a képzésben részt vevők, mind a végzett tanárok úgy érzik, hogy szükség lenne az iskola jogi kereteit bemutató kurzusra. A másik jelentősebb eredmény, hogy a megkérdezettek bevallásuk alapján leginkább a házirendet ismerik, ez arra enged következtetni, hogy a jogi attitűdformálásra a jó eszközök iskolánként eltérőek, nem feltétlenül fentről, formális keretbe szerveződő módon vezethetők be úgy, hogy a jogi kultúra valóban megélhetővé váljon (vö. Dewey [1940] „kreatív demokrácia” elmélete). Az előzetes várakozásokkal szemben nagyon sokan elismerték, hogy nem lévén más eszköz a kezükben, az elégtelen fegyelmezésre alkalmazták. Ugyanakkor, ahogy az 1. táblázatban is látható, a jogszabálysértés nem tudatosult bennük. Volt, aki ezt egyenesen „szórszálhasogatásnak” tartotta. Ez arra utal, hogy a megkérdezett saját magára vonatkoztatva értékeli a helyzetet, nem egy jogilag szabályozott intézmény egy szereplőjeként, ahol a felelős és szabálykövető magatartás a kölcsönös tisztelet, illetve az érdekvédelem és minőségbiztosítás alapja is lehetne.

1. táblázat. Szemelvények az előzetes kérdőív két szituatív kérdésre adott válaszból
(Forrás: saját szerkesztés)

Az elégtelen mint fegyelmezési eszköz példája	A facebookos kép példája
<p>„Igen! De, mi más van a kezünkben?????” „Elméletben igen, a gyakorlat sokszor eltér sajnos” „Azt tudtam, hogy helytelen, de azt nem, hogy jogszabályt is sértenék vele.” „inkább azt, hogy nem etikus” „ez szórszálhasogatás, de persze tisztában vagyok vele”</p>	<p>„feljelentés?” „A szülő feljelenthet, ha nincs erre engedély.” „elég súlyos... eszembe se jutna” „személyiségi jogok megsértése miatt előállítanak” „nem ragnék ki, személyiségi jogok miatt”</p>

A képmegosztás kérdésénél markánsan megjelent az elkerülő magatartásmód, azonban itt sem a jogi kultúra megélése, hanem a külső erők lehetséges büntetésének elkerülése okán: rendőri feljelentés, előállítás stb. A személyiségi jogok tiszteletben tartása érdekében nem a teljes szituáció elkerülése lenne a megoldás, hanem az, ha ezen jogokat ismerve, követve, mindenféle erős negatív érzelmi töltet nélkül egyszerűen használhatónak vagy működőképesnek, és nem egy támadási felületnek látná az adott tanár, amelyet jobb elkerülni.

Önmagában is fontos eredményként szolgált az is, hogy a két kutatási fázis eredményeinek vonatkozásában három olyan jellegzetes attitűd volt megfigyelhető, amelyből a joghoz való viszony kirajzolódni látszott:

1. Olyan attitűdök, amelyek sem jogi, sem erkölcsi vonatkozásban nem ingatták meg a kitöltők egy jelentős hányadát (szituatív kérdés: képmegosztás, elégtelen osztályzat fegyelmezési eszközként Joel és Lala története esetében) – függetlenül annak jogszabályi értékelésétől.
2. Olyanok, amelyekben a jogszabályok betartása mint a saját védelmük eszköze jelent meg (szituatív kérdés: képmegosztás, elégtelen osztályzat fegyelmezési eszközként, Joel és Lala története esetében) – figyelmen kívül hagyva a másik érintett jogait.
3. Végül olyanok, ahol az erkölcs felülírja a jogszabályi keretben elvártakat (ez azonban csak a kutatás második fázisában, konkrét, szélsőségesebb érzelmeket kiváltó esetelemzés kapcsán derült ki – a jogról általánosságban vélt attitűdökben nem volt erre példa) (kizárólag Róza története esetében).

Joel esetében a kitöltők pontosan egyharmada (13/39) nyilatkozott határozottan úgy, hogy nem lépne közbe, akár osztálytársként, akár nem közvetlen szereplőként részt vevő

kollegaként. Jellemzően a felelősség kérdése és a beavatódással járó nehézségek, illetve ezek pontos megítélésének a hiánya jelenik meg a válaszokban. A válaszadók közel egyharmada (12/39) szintén úgy nyilatkozott, hogy mindenképpen fontos lenne a határozatban foglaltak szerinti eljárás követése.

Lala esetében megfigyelhetjük, hogy a kitöltők szinte mindegyike érzi, hogy igazságtalan helyzetbe került a tanár, ugyanakkor azt, hogy mennyire kell kiemelten kezelni a helyzetet, megosztó tartalmú és minőségű válaszok jellemezték. Ketten komolytalannak ítélték a helyzetet, egy válaszadó kiemelte, hogy a tanár „nem mint jogi személy jelenik meg, csak tanítani szeretne”. A történetet átélő tanár helyében a válaszadók közel egyharmada (12/39) mindenképpen az igazgatóhoz fordulna, hárman vonnának be jogi szakembert (ügyvéd vagy jogász). Az adatközlők 40 százaléka érezte úgy, hogy senkinek sem sérült joga.

Alapvetően sokkal erősebb érzelmeket és ellenérzést váltott ki Róza története az eddig tárgyalt szituatív kérdésekhez és esetekhez képest: sokszor a kitöltők a kitöltés után közlési vággyal éltek, több ízben is megkerestek, hogy biztosítsam őket arról, hogy nem valós eset alapján készült a fiktív történet. Nem volt olyan válaszadó, aki ebben a helyzetben jogosnak ítélné meg a matematikatanár döntését.

A döntéshozatalhoz vezető tényezők megfogalmazása szintén nem maradt érzelemmentesen, sokan arra hívták fel a figyelmet, hogy a helyzet egyedi, egyedi elbírálást igényel, megjelent a méltányos elbánás és a könyörület hiánya. Róza történetének elemzése arra a következtetésre enged jutni, hogy csakis abban az esetben válik egyértelművé a tanárok, illetve diákok számára is az, hogy a jogszabályt valójában felülírhatja az erkölcs (norma), amennyiben érzelmileg is megterhelőbb és szélsőségesebb szituációban kell döntést hozni.

Összegzés

Az eddigi eredmények mentén tematizált elemzések sok szempontból szolgáltak nem várt eredményekkel a még folyó kutatás ezen fázisában is. Előzetesen sokkal heterogénebb válaszokra számítottunk, hiszen a kutatás minden szakaszában a szocio-demográfiai változók sokszínűségét alkalmaztuk a nem reprezentatív mintában. Korábbi kutatások hiányában ugyan feltételeztük, hogy megjelenik a jog negatívabb, büntető mivoltára való reflexió, a mérték azonban meglepő volt. Róza történetét leszámítva nem volt olyan egységesen megjelenő álláspont, ami azt bizonyította volna, hogy csupán a pedagógus hivatás magától értetődővé teszi, hogy az erkölcsi normák követése felülírhatja a jogszabályi kereteket. Ugyancsak váratlan eredmény volt a megkeresett tanárok részéről az alacsonyabb kitöltői szám. Az utóreakciók is sokszor arról tanúsodtak, hogy a téma kényelmetlen, és sok adatközlő fontosnak érezte elmondani, hogy tudás híján érezte magát.

Azt azonban alátámasztják az eredmények, hogy szükség van a jogi kultúráról szóló diskurzusra az iskola közegében, a sok bizonytalanság és egységesen negatív kép olykor olyan attitűdökről mutat eredményt, ahol a tanárok-diákok vélelmeznek bizonyos dolgokat a jogról általánosságban, azonban csak konkrét történetekben vált világossá, hogy a jog nem a kölcsönös érdekvédelmet elősegítő keretrendszerként él bennük. Sőt, a kutatás eredményei a joggal való foglalkozás intézményesített formáinak szükségességét is alátámasztották. Ha a nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXCV. törvényben meghatározott tanári életpályamodell fokozataira gondolunk, ezeknek nincsenek egységes mutatói (szabadon választható továbbképzések, tudományos munka, eltelt idő stb.) az illetmény-növekménnyel járó fokozat megszerzésénél. Pedig ebbe a keretbe illeszthetők lennének a jogi fejlesztést segítő továbbképzések a pedagógus 1. vagy 2. fokozatba lépők számára.

Azonban az ITM által fenntartott szakképzési központok esetében ez nem alkalmazható, így ez a pedagógus közösség teljes vertikumát tekintve újabb egyenlőtlenségekhez vezetne. Mindezeket szem előtt tartva, érdemesebb lenne a tanári felkészítésbe beépíteni egy alaposabb jogi felkészítést.

Rónay Zoltán

ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar

Kormos Kevin

*Váci Szakképzési Centrum Király Endre Technikum és Szakképző Iskola
BGE Pénzügyi és Számviteli Kar*

Köszönetnyilvánítás, támogatás

A kutatáshoz az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-2 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alap nyújtott támogatást. Támogatott ösztöndíjas: Kormos Kevin, témavezető: Rónay Zoltán.

Irodalom

- Bartha Attila, Fekete Balázs & Gajdusчек György (2020. március 24.). A jogosultságkultúra empirikus elemzése: a jogi mobilizáció komponense. *JTI Blog*. <https://jog.tk.mta.hu/blog/2020/03/a-jogi-mobilizacio-komponense> Utolsó letöltés: 2022. 03. 22.
- Blankenburg, E. & Bruinsma, F. (1991). *Dutch Legal Culture*. Deventer, Kluwer Law and Taxations.
- Dewey, J. (1940). *Creative democracy: The task before us*. GP Putnam's Sons.
- Engler Ágnes (2020). Távolléti oktatás a családok aspektusából. *Civil Szemle*, 17(különszám), 117–132.
- Ewick, P. & Silbey, S. S. (1998). *The common place of law: Stories from everyday life*. University of Chicago Press. DOI: 10.7208/chicago/9780226212708.001.0001
- Fukuyama, F. (2020). 30 Years of World Politics: What Has Changed? *Journal of Democracy*, (1), 11–21. DOI: 10.1353/jod.2020.0001
- Gibson, J. L. & Caldeira, G. A. (1996). The Legal Cultures of Europe. *Law & Society Review*, 30(1), 55–86. DOI: 10.2307/3054034
- Hermann Zoltán (2020). *Hány diákhöz nem jut el az online távoktatás?* KRTK KTI. <https://www.mtakti.hu/koronavirus/hany-diakhoz-nem-jut-el-az-online-tavoktatasi/12769/> Utolsó letöltés: 2022. 03. 18.
- Hertogh, M. (2018). *Nobody's Law: Legal Consciousness and Legal Alienation in Everyday Life*. Palgrave MacMillan.
- Jakab György (2020) Iskola – járvány idején. *Iskolakultúra*, 30(9), 64–76. DOI: 10.14232/isk-kult.2020.9.64
- Józsa Zoltán (2015). A jó közigazgatás alapelvei és a Ket. In Gerencsér Balázs, Berkes Lilla & Varga Zs. András (szerk.), *a hazai és az uniós közigazgatási eljárásjog aktuális kérdései*. Pázmány Press. 67–85.
- Kovács Szitkay Eszter, Lőrincz Viktor & Pap András László (2020). Pandémia és strukturális (jog)egyenlőtlenség; jogi és társadalmi értelmezési keretek. *MTA Law Working Papers*. <http://real.mtak.hu/118934/1/Kovacs-Lorincz-Pap.pdf> Utolsó letöltés: 2022. 03. 18.
- KSH (2016). *Mikrocenzus 2016. 6. A háztartások és a családok adatai*. Központi Statisztikai Hivatal. Utolsó letöltés: 2022. 05. 17.
- KSH (2020). *Munkavégzés és családi kötöttségek – 2018. II. negyedév (kiegészítő felvétel)*. Központi Statisztikai Hivatal. Utolsó letöltés: 2022. 05. 17.
- N. Kollár Katalin & Szabó Éva (2004). *Pszichológia pedagógusoknak*. Osiris Kiadó.
- Nelken, D. (1997). Puzzling out legal culture: a comment on Blankenburg. In Nelken, D. (szerk.), *Comparing legal cultures*. Routledge. 58–88.
- Rónay Zoltán (2018). *Jogszerűség és etika a tanári pályán*. ELTE, Eötvös Kiadó.
- Rónay Zoltán & Fazekas Á. (2020). A szabálykövetéssel kapcsolatos iskolai szervezeti kultúra hatása a tanulók jogi attitűdformálására In Engler Ágnes, Rébay Magdolna & Tóth Dorina Anna (szerk.),

Család a nevelés és az oktatás fókuszában: XX. Országos Neveléstudományi Konferencia: Absztrakt-kötet. Debreceni Egyetem, MTA Pedagógiai Tudományos Bizottság – Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért. 38.

Rónay Zoltán, Fazekas Ágnes, Maléth Anett & Cserti-Szauer Csilla (2021). A jog és a pedagógusok találkozása: egy iskolai fókuszú jogtudat és jogi attitűd kutatás kezdeti lépései. In Juhász Erika, Kozma Tamás & Tóth Péter (szerk.), *Társadalmi innováció és tanulás a digitális korban.* Debreceni Egyetemi Kiadó – Magyar Nevelés- és Oktatáskutatók Egyesülete (HERA). 288–296.

Rónay, Z. & Matyasovszky-Németh, M. (2022). The effects of neoliberal social policy on the institutional selectivity of the Hungarian K-12 educational system from a socio-legal perspective, *Hungarian Journal of Legal Studies* (published online ahead of print 2022). DOI: [10.1556/2052.2022.00363](https://doi.org/10.1556/2052.2022.00363) Utolsó letöltés: 2022. 05. 18, <https://akjournals.com/view/journals/2052/aop/article-10.1556-2052.2022.00363/article-10.1556-2052.2022.00363.xml>

Vörös Csabáné & Kovács Marcell (2013). A változó család a népszámlálási adatok tükrében. *Statistikai Szemle*, 91(12), 1213–1227.

Absztrakt

A tanulmány egy olyan kismintás (n = 39) kutatást mutat be, amely tanárok, tanárjelöltek és középiskolai tanulók között mérte a joghoz való viszonyt. A kutatás jól illeszkedik abba a nemrég indult folyamatba, amely az iskola világának szereplői körében kívánja joggal való kapcsolatukat feltérképezni. Ezek a kutatások – ahogy a jelen tanulmányban bemutatott is – túlmutatnak az egyszerű jogismeret-vizsgálaton, és alapvetően az iskola világának szereplői jogról alkotott képére, joghoz való viszonyulására kíváncsiak. E jelenség feltárása korunkban kiemelten hangsúlyossá vált, hiszen a digitalizáció és globalizáció együttesen feloldotta a korábbi társadalmi kereteket, amely hatást a pandémia csak felerősítette. Míg az megelőző időszakokban a jog stabil képződményként igazodási pontot jelentett, a mai dinamikus, sokszor hektikus változások következtében a továbbra is szilárd, közmegegyezéses alapelvek kínálnak iránymutatást. A tanulmányban is hivatkozott kutatások alátámasztják, hogy a korábban tapasztalttól eltérően a társadalmi (családi) státusznak szerepe van a joghoz való viszony formálásában, ezért az iskolának kell betölteni az ennek hiányosságából keletkező űrt. Ennek sikeréhez azonban a pedagógusok és az iskola mély és következetes alapjogi tudatossága elengedhetetlen. A kutatás az ennek feltáráshoz vezető első lépések egyike. A kutatás ennek érdekében két lépcsőben, egyrészt általános attitűdmérésként kérdőíves vizsgálatot valósított meg, másrészt három, az iskolai belső szabályozáson túlmutató jogi kérdéseket is felvető olyan történet kapcsán kérdezte a válaszadókat, amely történetekben egyre nagyobb lesz a norma (erkölcsi szabály) és a jogi parancs közötti feszültség.

Kulcsszavak: iskolajog, jogi attitűd, jogi nevelés